

ПРОБЛЕМА НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ ПІДВИЩЕНОЇ АГРЕСИВНОСТІ - ВАЖЛИВОЇ УМОВИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ

Вербальні агресивні злочини, як інші агресивні злочини детерміновані підвищеною агресивністю винних в цих злочинах осіб. Підвищена агресивність, в свою чергу, обумовлюється розповсюдженням в особистості несвідомих руйнівних нахилів та дуже слабких стримуючих механізмів в особистості. Серед агресивних злочинців велика кількість осіб з хворою психікою, а також з акцентуаціями характеру. Але, на жаль, до останнього часу в нашій країні не приділялось належної уваги психологічним та психіатричним методам корекції агресивної поведінки. Перевага віддавалась соціальним засобам. В закордонних країнах, навпаки, психологічні та психіатричні засоби набули широкого розповсюдження і вважаються невід'ємною частиною попередження агресивної злочинності.

О.М.Бандурка та А.Ф.Зелінський зазначають, що головним напрямком в попередженні кримінального насильства та інших агресивних злочинів повинні стати:

1. Своєчасна діагностика психічних аномалій та акцентуацій у неповнолітніх з девіантною поведінкою, та інших осіб, які стоять на профілактичному обліку органів внутрішніх справ. 2. Організація достатньо ефективної медичної допомоги особам, які проявляють підвищену агресивність (за їх бажанням), а також за рішенням суду - примусового лікування психічних патологій в процесі відбування покарання. 3. Психологічний захист населення від психопатичних епідемій [1, с.167].

Агресивна поведінка людини може проявлятися досить рано, і може бути обумовлена набутими, або ж природженими аномаліями психіки, чи акцентуаціями характеру. Дитина в сім'ї не отримує навичок спілкування з однолітками. Недостаток цих навичок веде до протиставлення таких дітей оточуючим. Дитина відокремлюється від колективу, стає одинокою. Але, іноді, вона отримує визнання в колі собі подібних. Створюється група, яка має свої «норми» в спілкуванні з іншими. Часто це агресивні види поведінки, коли не члени групи являються для неї ворогами, яким слід нанести шкоду.

Ю.М.Антонян та В.В.Гульдман зазначають, що належному вихованню необхідні корекційні заходи, здатні нейтралізувати криміногенний ефект психічних аномалій. Але, якщо такі умови відсутні, злочинна поведінка стає цілком ймовірною. Така ймовірність тим більша тому, що в наших умовах психіатрична допомога населенню недостатня, виявлення психічних порушень невисоке, а традиції звернення до лікаря-психіатра практично відсутні. Особливо шкідлива відсутність корекційних зусиль для дітей та підлітків, в першу чергу тих, які живуть в неблагополучних сім'ях. Тут поєднання пси-

хічних розладів з неналежним відношенням батьків до дитини отримує якість потужного криміногенного заряду [2, с.39]. «Створення на державному рівні системи психолого-психіатричної допомоги, раннього виявлення та діагностики відхилень в психічному розвитку особистості (в учбових закладах) здатне позитивно вплинути на насильницькій злочинності [3, с.76]. З цією метою, слід ширше використовувати закордонний досвід. Так, в США, в школах медики стали виявляти підлітків з підвищеною тривожністю та схильних до конфліктів. Їх навчали різним методам самоконтролю та неконфліктної поведінки. Ця робота дала позитивні результати: зменшилась кількість учнів, вилучених з шкіл за насильницькі дії та направлених до виховно-трудових закладів [4, с.25-31].

Практика переконливо доводить, що попередження агресивної поведінки осіб з аномаліями психіки неможливе, якщо не буде надана необхідна психіатрична та психологічна допомога тим, хто її потребує. Ця допомога повинна надаватись в спеціальних закладах: центрах, консультаціях, спеціальних лікувальних закладах. Така робота повинна проводитись спеціалістами в тісному контакті з правоохоронними та іншими державними органами, навчальними закладами, суспільними організаціями. Це може бути медико-педагогічна корекція (для дітей та підлітків) припинення небажаних контактів, психотерапія та медикаментозна терапія. На практиці найбільше розповсюдження отримали два основних методи корекції поведінки: психотерапевтичний та медикаментозний. При цьому, пріоритет надається психотерапевтичному методу, а медикаментозні засоби частіше являються допоміжними і застосовуються разом з психотерапією.

Основою для психотерапевтичних методів лікування підвищеної агресивності, являються психоаналіз та аналітична психологія. Вони забезпечили теоретичну основу цих методів, згідно з якою походження психічних розладів тлумачилось як результати дії несвідомих процесів. Засновниками цього методу були З.Фрейд та К.Юнг.

Особливістю методу психотерапії є те, що ефект його застосування досягається не фізичними чи хімічними засобами, а за допомогою інформації, яку він в собі несе. Ця інформація безпосередньо впливає на свідомість особистості. Але психотерапія повинна проводитись з урахуванням особливостей особистості людини, в залежності від типу акцентуації характеру чи психопатії. В залежності від них, психотерапевт обирає стиль поведінки в стосунках з хворим та засоби лікування.

Для корекції поведінки, найчастіше, використовуються такі різновиди методу психотерапії, як переконання (раціональна терапія), навіювання, самонавіювання, сімейна психотерапія та особистісно-орієнтована (реконструктивна) психотерапія. Дамо коротку характеристику кожного з цих методів психотерапії.

В основі раціонального методу лежить теза про те, що причиною нервово-психічних розладів та пов'язаних з ними порушень поведінки являються, перш за все, неправильні уявлення, помилкові міркування людини. Головною задачею психотерапевта являється переконати людину в тому, що агресивна поведінка не являється найкращим способом вирішення проблем

та конфліктних ситуацій. Людину треба впевнити, що агресія наносить більшу шкоду їй, ніж іншим. Своїми агресивними діями людина протиставляє себе суспільству. Її поведінка може викликати відповідну реакцію, і вона сама може стати жертвою агресивних дій. Для цього слід домогтися довіри людини, знати її внутрішній світ, її оточення та відносини з ним. Цей метод досить часто поєднується з іншим - навіюванням. Воно може бути прямим та непрямим. Перше - безпосередньо пов'язане зі словом лікаря. В другому - використовується додатковий подразник (дії лікаря, хімічна речовина, терапевтична або діагностична процедура). Навіювання часто проводиться в умовах сну (природного, гіпнотичного, медикаментозного).

Іншим методом корекції агресивної поведінки є метод самонавіювання. Для лікування найчастіше застосовуються два його різновиди: метод Куе та аутогенне тренування. Сутність методу Куе состоїть в тому, що для кожної людини, з урахуванням характеру його нервово-психічного розладу, форми порушення поведінки, індивідуальних особливостей, розробляється індивідуальна форма самонавіювання. Перевага цього методу в тому, що він має індивідуальний підхід і процес лікування може проходити будь-де (за межами лікувального закладу). За допомогою методу самонавіювання людина отримує певний стан душевного спокою, який дозволяє їй заспокоїтись і не відповідати на провокацію агресивними діями.

Дуже часто агресивні вербальні злочини (образи, погрози, знущання) скоюються стосовно членів сім'ї. Сім'я являється також важливою умовою, яка впливає на формування особистості агресивного злочинця. Цей вплив може бути як позитивний, так і негативний. Тому для попередження кримінальної агресії, важливе значення має метод сімейної терапії. Сімейна терапія (криміно-терапія) ставить перед собою задачу попередження злочинів за допомогою зміни міжособових стосунків в сім'ї. Цей метод попередження агресивних вчинків складається з декількох етапів. На першому етапі проводиться аналіз сімейних відносин. Для цього збираються докладні відомості про членів сім'ї, особливості міжособових стосунків, рольовий розподіл в сім'ї. На другому етапі психотерапевт, виконуючи роль посередника між членами сім'ї і, спілкуючись з кожною стороною окремо, використовує зібрану інформацію для примирення та зближення сторін. На третьому етапі здійснюється групове обговорення сімейних проблем. Люди вчаться припустимим навичкам поведінки в міжособових стосунках. Але встановлення позитивних міжособових стосунків не завжди можливо. Тому, в окремих випадках психотерапевт стимулює роз'єднання сім'ї (розлучення, вилучення дітей).

Важливим засобом попередження агресії являється групова психотерапія. «В данному випадку має місце "регульована групова взаємодія", зміст якої заключається в тому, що поведінка підлітка (делінквента) вже не порівнюється з досягненнями його більш старанних братів та сестер або однокласників і, коли вона перестає морально девальвуватись, настає визволення від старих звичок, що підвищує самооцінку»[5, с.412- 413]. Члени самої групи стимулюють один у одного позитивні види поведінки та негативно відносяться до агресивних дій. Групи складаються з 8-10 чоловік, які близькі за

віком, рівнем інтелектуального розвитку та з однаковими порушеннями поведінки (наприклад, вербальні агресивні вчинки).

Однією з головних причин того, що люди обирають агресивний стиль поведінки є відсутність у них навичок вирішення складних ситуацій. Для цього розроблено декілька процедур по навчанню людей позитивним стилям поведінки в конфліктних ситуаціях. Серед них виділяються: моделювання, рольові ігри, встановлення зворотнього зв'язку, перенесення навичок з учбової ситуації в реальну [6, с.325-326]. Ці процедури дозволяють людям обирати позитивні стилі поведінки, які небезпечні, як для них самих, так і для інших.

Психотерапевтична допомога особам з підвищеною агресивністю проводиться з використанням медикаментів, які дозволяють знизити рівень агресивності. До таких препаратів відносяться: нейролептики, антидепресанти, психостимулятори. Вибір психотропних засобів залежить від форми та ступеня порушення поведінки людини, особливостей характеру та нервово-психічних розладів. Правильний підбір медикаментозних препаратів дозволить запобігти побічних явищ, які можуть справити на здоров'я людини негативну дію.

Третій напрямок попередження насильства та агресії - психологічний захист населення від психопатичних епідемій, реалізується через цілу низку соціальних, організаційних, правових, культурних та виховних заходів. Серед них виділяються наступні: реальна заборона творів, що пропагують культ насильства та жорстокості, встановлення контролю за збутом алкогольних напоїв, введення заборони на розповсюдження порнографічних виробів, введення державного обмеження реклами, особливо дорогих товарів та послуг тощо.

Найбільш розповсюдженим засобом масової інформації являється телебачення. Вплив його на суспільство, в основному, негативний. Екрани телевізорів переповнені сценами насильства та жорстокості. Відсутність належного контролю з боку держави веде до того, що люди (особливо молодь) знаходяться на агресивній телевізійній дієті, яка безпосередньо впливає на агресивну поведінку. Перепоною цьому можуть поставити дії багатьох соціальних інститутів: а) кінематограф, відеопрокат не повинні зловживати показом сцен насильства та жорстокості, з метою викликати інтерес до своєї продукції; б) батьки повинні здійснювати постійний контроль за репертуаром передач, які дивляться їх діти; в) для молоді в навчальних закладах повинні бути розроблені спеціальні програми по формуванню у неї глядацької самостійності та грамотності. Для реалізації першого напрямку держава повинна встановити контроль за репертуаром програм. Така робота вже проводиться - Національна Рада з питань телебачення та радіо з 1.12.2000 року заборонила трансляцію еротики та сцен насильства до 22 годин. Порушники, після першого попередження, можуть на тиждень і більше втратити ліцензію на трансляцію. В цій роботі слід ширше використовувати закордонний досвід. Так суспільство в США, яке було занепокоєне розповсюдженням жорстокості та насильства на екрані, створило Національну коаліцію боротьби з демонстрацією насильства по телебаченню. Її діяльність значно зменшила кількість сцен насильства на екрані [4, с.5].

В реалізації другого напрямку головна роль віддається батькам. Вони повинні контролювати репертуар своїх дітей. В цьому їм може допомогти досягнення сучасної науки та техніки. Так, в США в відповідності з федеральним законом «Про засоби зв'язку», в кожний телевізор, який випускається в США вмонтована спеціальна мікросхема, яка дозволяє батькам контролювати репертуар телепередач, які переглядають діти [7, с.258].

Важливе місце в попередженні агресії мають школа та інші навчальні заклади. На заході розроблені спеціальні програми, які навчають дітей та молоді правильно оцінювати та мати захисні механізми проти впливу на свідомість насильства в засобах масової інформації. На мою думку, треба ввести в навчання спеціальний предмет. Для цієї роботи слід залучати психологів, соціологів, працівників культури та мистецтва.

Значне місце в попередженні агресії в суспільстві повинна зайняти церква. Суспільство поступово повертається до церкви, люди в ній знаходять свій захист. Церква безперечно повинна допомагати людям, в тому числі і тим, хто порушив закон, як це вона робить на протязі століть.

Попередження злочинності складний, тривалий процес. Для цього слід використовувати можливості всіх соціальних інститутів суспільства. Впровадження нових сучасних заходів лікування людей з порушенням психіки, використання досягнень науки та техніки, широке залучання громадськості в процес попередження агресивної злочинності, дозволить значно знизити її рівень і зменшити шкоду від неї. Тільки комплексне використання цих заходів дозволить вирішити цю складну задачу. Закінчити хочеться словами американського кримінолога А.Ботомлі, який справедливо заявляє, що апелювати в визволенні від злочинності лише до поліцейських заходів та пенітенціарної політики - це теж саме, що за допомогою парасольки спробувати зупинити дощ [8, с.158].

Список літератури: 1. Бандурка А.М., Зелинский А.Ф. Вандализм. Х., 1996. 2. Антонян Ю.М., Гульдан В.В. Криминальная патопсихология. М., 1991. 3. Антонян Ю.М., Голумб Ц.А. Предупреждение преступного поведения лиц с психическими аномалиями. М., 1984. 4. О перспективах переориентации функций систем уголовного правосудия и здравоохранения в предотвращении насильственной преступности в США // Борьба с преступностью за рубежом. 1995. №5. 5. Шнайдер Г.И. Криминология. М., 1994. 6. Бэрон Р., Ричардсон Д. Агрессия. Спб., 1998. 7. Иншакон С.М. Зарубежная криминология. М., 1996. 8. Bottomley A. Criminology in focus. N.Y., 1979.

Надійшла до редколегії 13.03.2001р.

*А.В. Байлов,
ад'юнкт каф. кримінального права і криминології
Нац. ун-ту внутр. справ*

ПОСЯГАННЯ НА ОСОБУ, ЩО ВЧИНЕНІ У СТАНІ ФІЗІОЛОГІЧНОГО АФЕКТУ

Умисне вбивство у стані сильного душевного хвилювання є таким, що вчинене при пом'якшуючих обставинах. Це пояснюється тим, що таке вбив-